

*Qurbanova Gülnarə Qorxmaz qızı
Mingəçevir Dövlət Universiteti
Azərbaycan Dillər Universitetinin dissertantı*

Qloballaşma - iqtisadi, mədəni və dini inteqrasiya və yunifikasiya prosesi kimi müasir dövrdə ingilis dilində baş verən dəyişikliklərə hər tərəfli təsir göstərən amildir. İngilis dili dəyişiklik və inkişafa ən çox məruz qalan dillərdən biridir. İngilis dilinin ayrı-ayrı bölmələrində baş verən dəyişikliklərə baxmayaraq, ümumilikdə bu dil tez-tez dəyişmir və uzun müddət adi, dəyişilməz formada qalır. Tələbələrin dildəki yeniliklərlə bağlı suallarını cavablandırmaq üçün dildə baş verən dəyişiklikləri diqqətlə izləmək lazımdır. Müəllimlər, dərslük və qrammatikaya aid kitab toplularının müəllifləri qloballaşan cəmiyyətin dilə təsiri nəticəsində baş verən dəyişiklikləri yaxından izləməlidir. İngilis dilinin qrammatikası, fonetikası və dilin lüğət tərkibində baş verən dəyişikliklər aşağıdakılardır: fonetik reduksiya, bir dilin dialektinin digər dilin dialektinə təsiri, məhsuldar söz yaradıcılığı, müxtəlif dil üslublarının qarşılıqlı təsiri. [5]

İngilis dilinin lüğət tərkibində dəyişikliklər açıq-aşkar formada baş verir: dildə yeni sözlər işlənməyə başlayır, mövcud olan sözlər yeni mənaya yiyələnir, bəzi sözlər isə tamamilə istifadədən çıxır [1]. Əgər kütləvi informasiya vasitələrini (qəzet, jurnal, televiziya verilişləri, filmlər) nəzərdən keçirəlik, görərik ki, müasir ingilis dilinin dəyişməsinə daha çox təsir edən amillər aşağıdakılardır:

- 1) Yeni texnologiyalar.
- 2) Müasir ünsiyyət vasitələri.
- 3) Gənclərin və yeniyetmələrin istifadə etdikləri slenqlər.
- 4) Dünyada baş verən qlobal problemlər.
- 5) Qlobal mədəniyyət.
- 6) Digər xarici dillər.

Cəmiyyətimiz müasirləşdiyi kimi, dilin lüğət tərkibi də müasirləşir, yeni söz və ifadələr əlavə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, 20 il əvvəl heç kim “blog” sözünün mənasını bilmirdi, lakin internet yarandıqdan və internet istifadəçiləri “web blog online” yazmağa başlayandan sonra bu ifadə tez bir zamanda “blog” sözü formasında qısaldıldı və “web blog online” yazan şəxslər “blogger” adlandı.

Müasir dövrümüzdə internet şəbəkəsi istifadəçiləri “phishing” (başqa şəxslərin bank hesabından və ya digər şəxsi məlumatlardan istifadə cəhdi) adlı təhlükədən özlərini qorumağa çalışırlar. “Phishing” sözü ingilis dilində olan “fishing” (balıq ovu, tilova düşmək) sözünü xatırladır. BBC britaniya xəbərlər agentliyinin saytında “BBC News magazine” bölməsi var. Bu bölmə ingilis dilində olan müasir trendləri öyrənir, son illərdə ən çox istifadə olunan sözlərin siyahısını hazırlayır, həmçinin xüsusilə məşhur olan “ilin sözlərini” dərc edir. Ən çox istifadə olunan və məşhur olan sözlər siyahısına aşağıdakı sözlər daxil olmuşdur “Google”, “dotcom”, “texting”, “twitter”, “emoticon”.

İngilis dilinin Oksford lüğətinə 2003-cü ildə “blog” sözü, 2004-cü ildə “dotcom, 2006-cı ildə isə “Google” sözü feil kimi (google it) əlavə olunmuşdur.

Həmçinin qeyd etmək lazımdır ki, müasir ünsiyyət üsulları ilə əlaqəli olan ən məşhur sözlər arasında “to unfriend” feili seçilmişdir. “To unfriend” feilinin mənası “sosial şəbəkə saytında, məsələn, feysbukda kiminsə adını dostluq siyahısından çıxarmaq” deməkdir. 2009-cu ildə ingilis dilinin Oksford lüğəti “to unfriend” feilini ilin sözü seçmişdir. Bu sözün antonimi olan “to friend someone” yüz illər boyu ingilis dilində mövcud olmuşdur, lakin 17-ci əsrdən bəri istifadə olunmamışdır. Oksford lüğətinin müəlliflərinin fikrincə, bu feilin yenidən istifadə olunması göstərir ki, ingilis dilində daima dəyişikliklər baş verir.

Tez-tez istifadə olunan sözlər siyahısında ikinci yerdə 24/7 ifadəsidir. Bu ifadənin mənası belədir: 1 sutkada 24 saat, 1 həftədə 7 gün. Bu ifadə son illərdə insan həyatının nə dərəcədə gərgin olmağını göstərir. Siyahıda 3-cü yerdə dayanan söz “Obama” sözü və Amerikanın prezidentinin familyasından yaranan ifadələrdir: “Obama-mania”, “Obama-nomics” (Obama+economics) [2].

Müasir ingilis dilinin lüğət tərkibinin dəyişməsinə təsir edən amillərdən biri kimi internet və digər informasiya texnologiyalarıdır. Bəzi sözlər vardır ki, onların mənalari dəyişib. Məsələn, surf, bookmark, web, bookmark, spam. Həmçinin bəzi sözlər mənasını @ işarəsi, full stop (nöqtə) əvəzinə dot istifadə etməklə genişləndirir. Müasir ingilis dilində sözyaradıcı element kimi “cyber” prefiksini işlədilməsi də ingilis dilinin lüğət tərkibini genişləndirir: cyber bullying - kibəzorakılıq, cyber dhaba- küçədə kompüter istifadə etmək üçün müəyyən olunmuş yer, cyber loaf – vəzifə öhdəliklərini yerinə yetirmədən saatlarla internetdə olmaq, cyber Cyrano - pul müqabilində başqaları üçün internet profilləri yaradan şəxs, cyber Monday - “Qara cümə”dən sonrakı bazar ertəsi. Yeni termin və anlayışları bildirmək üçün yaranan söz birləşmələri də dilin lüğət tərkibini genişləndirir. Məsələn, pod-slurping (yad şəxslərin kompüterlərindən informasiya yükləyən İpod və ya digər qurğuların qeyri-qanuni istifadəsi) [3]. Müəyyən qrup insanlara aid olan gənclərin istifadə etdiyi slənqlər də cəmiyyətdə baş verən qloballaşma prosesi nəticəsində dəyişikliklərə məruz qalır. Gənc nəsil tez-tez “great” mənasında işlənən “sick” sözünü, “Hello” mənasında işlənən “Wassup (What’s up?)”, “I am going to make” mənasında işlənən “I gonna make”, “I don’t know” mənasında işlənən “dunno”, “isn’t it” mənasında işlənən “innit” və s. slənqlər işlədir. Orta yaş nəslin bir çox nümayəndələri bu söz, ifadələr və cümlələrin mənalarını bilmirlər və bu cür söz, ifadə və cümlələrin istifadə edilməsinə etiraz edirlər. Böyük Britaniyadakı bir çox məktəblərin müəllimləri bildirirlər ki, məktəblilərin yazı işlərində son vaxtlar daha tez-tez slənqlərdən istifadə edirlər. Gənclər üçün slənqlərdən istifadə etmədən rəsmi kontekstdə ünsiyyət qurmaq çətindir. Mançestrədə yerləşən məktəblərin birində şagirdlərə slənqlərdən istifadə etməyi qadağan etmişlər. St.Francis Xavier School məktəbinin müəllimləri A səviyyəsi üçün imtahan buraxılış imtahanı verəcək tələbələrə gənclərin istifadə etdikləri slənqləri öyrənmək, onların mənşəyini və funksiyalarını araşdırmağı təklif etmişlər.

Mobil telefonlarla əlaqə saxlamaq insanlara imkan verir ki, dost-tanışları ilə tez-tez ünsiyyətdə ola bilsinlər, vaxta qənaət etsinlər. Nəticədə yalnız hərf və rəqəmlərdən ibarət olan cümlələr yaranır. Məsələn, See you later yazmaq əvəzinə gənclər və yeniyetmələr C u l8r yazmağa başlayıblar. Gənclər və yeniyetmələr nə işə gülməli hadisə danışarkən “laugh out loud” əvəzinə “lol” yazırlar. Müasir dövrdə bu cür qısaltmalardan rəsmi məktublarda, rəsmi sənədlərdə istifadə etmək düzgün deyil. Amma bu cür qısaltmalar dilin lüğət tərkibində qalıb istifadə olunur.

İngilis dilində baş verən dəyişikləri tədqiq edən BBC news magazine və “Global Language Monitor” belə nəticəyə gəliblər ki, dildə baş verən dəyişikliklərə müharibələr, iqlim, ekoloji, texnoloji, siyasi proseslər də əsir edir. İngilis dilində RPGs-qumbara atanlar, UAVs-pilotsuz uçuş aparatları, DHS-məlumatların avtomatik emalı, WMDs-kütləvi qırğın silahı kimi akronimlər ingilis dilində siyasi və hərbi proseslərin təsiri nəticəsində yaranmış sözlərdir.

Qloballaşma prosesinin təsiri altında ingilis dili daşıyıcıları olmayan insanlar həmin dilin özlərinə məxsus formasını yaradırlar və bu forma “Globish English” adlanır. “Globish English” dilinin lüğət tərkibindəki sözlərin sayı daha məhdud (təxminən 1500 söz) olur və sadə qrammatik qaydalardan istifadə olunur. “Globish English” dilində frazeoloji birləşmələr olmur, sadələşdirilmiş sintaktik konstruksiyalardan istifadə olunur.

Belə nəticəyə gəlmək olar ki, qloballaşan cəmiyyətdə ingilis dilinin geniş yayılması bu dildə nəzərə çarpacaq dərəcədə dəyişikliklər baş verməsinə səbəb olur. Müasir dövrdə ingilis dili müxtəlif xalqlardan və ölkələrdən olan müxtəlif dil daşıyıcıları orta ünsiyyət qurmaq üçün bir vasitədir.

Ədəbiyyat

1. Simpson J., Weiner E. Oxford English Dictionary, Oxford. -1989, volume twenty, ISBN 0-19-861186-2
2. Новый оксфордский словарь: Рейтинг самых популярных новых слов 2009 года. [Электронный ресурс] // Центр гуманитарных технологий. URL: <https://gtmarket.ru/news/culture>
3. Hitchings H. One reason we deploy neologisms is that existing words are bleached by overuse Electron resurs // The Guardian [sayt]. URL: <http://goo.gl/Yn8lX2>
4. Stamper K. WMDs, IEDs, DHS: how the Iraq war transformed the English language [Elektron resurs] // The Guardian [sayt]. URL: <http://goo.gl/HYfqVU>
5. Swan, M. What is happening in English? // English Teaching Professional. – 2005. № 40.- P. 69-74.